

**BOSHLANG'ICH SINFI AQLI ZAIF O'QUVCHILARIDA NUTQ
MADANIYATINI RIVOJLANTIRISH****Abdullaev Maxmudjon G'aybullayevich¹**¹ Jizzax davlat pedagogika universiteti

2-bosqich magistranti

**MAQOLA
MA'LUMOTI****ANNOTATSIYA:****MAQOLA TARIXI:**

Received: 25.11.2024

Revised: 26.11.2024

Accepted: 27.11.2024

KALIT SO'ZLAR:

Nutq madaniyati, aqli
zaif o'quvchilar,
boshlang'ich ta'lim,
individual yondashuv,
didaktik o'yinlar, ijodiy
metodlar, pedagogik
hamkorlik, ijtimoiy
moslashuv.

Ushbu maqolada boshlang'ich sinfi aqli zaif o'quvchilarida nutq madaniyatini rivojlantirish bo'yicha metod va yondashuvlar o'rganiladi. Bolalarning nutq qobiliyatini rivojlantirishdagi asosiy muammolar, didaktik o'yinlar, individual va ijodiy metodlarning ahamiyati yoritiladi. Shuningdek, pedagog va ota-onalar o'rtasidagi hamkorlikning samaradorligi ham tahlil qilinadi. Nutq madaniyatini rivojlantirish orqali bolalarning ijtimoiy moslashuvini yaxshilash imkoniyatlari ko'rib chiqilgan.

KIRISH. Nutq madaniyati bolalarning o'z fikrlarini to'g'ri ifoda etishi, atrofdagilar bilan samarali muloqot qilish qobiliyatini ifodalaydi. Bu ko'nikma insonning intellektual va ijtimoiy rivojlanishida muhim o'rin tutadi. Aqli zaif o'quvchilar esa o'z xususiyatlari sababli nutq madaniyatini rivojlantirishda qo'shimcha yordamga muhtoj. Nutq madaniyati insonning o'z fikrlarini mantiqiy va aniq ifoda etish, atrofdagilar bilan samarali muloqot qilish qobiliyatidir. Boshlang'ich sinfda o'qiyotgan aqli zaif o'quvchilarda bu qobiliyatni rivojlantirish o'ta muhim. Chunki nutq o'quvchilarning nafaqat bilim olish jarayonini, balki ijtimoiy hayotga moslashuvini ham ta'minlaydi. Bu jarayonning boshlang'ich ta'lim bosqichida to'g'ri yo'lga qo'yilishi kelgusida bolalarning ta'lim olishi va jamiyatda o'z o'rnini topishida muhim ahamiyatga ega. Ushbu maqolada aqli zaif o'quvchilarning nutq madaniyatini rivojlantirishda qo'llaniladigan metodlar va yondashuvlar tahlil qilinadi.

1. Nutq rivojlantirish jarayonining ahamiyati

Aqli zaif o'quvchilarda nutq madaniyatini rivojlantirishning asosiy maqsadi – ularning til qobiliyatlarini takomillashtirish, fikrlashni rag'batlantirish va muloqotda ishonch hosil qilishdir. Aqli zaif o'quvchilarda bu jarayon sekinroq kechishi mumkin, chunki ularning til va fikrlash qobiliyatlari me'yoriy rivojlangan bolalarga qaraganda pastroq bo'ladi. Shu sababli pedagoglardan alohida yondashuv talab etiladi.

2. O'yin va mashg'ulotlarning roli

Nutqni rivojlantirishda didaktik o'yinlar va maxsus mashg'ulotlar katta ahamiyatga ega. Quyidagi usullar samarali hisoblanadi:

- **So'z boyligini oshirish o'yinlari:** Surat yoki narsalar asosida so'z topish, tasvirni so'z bilan izohlash. Bu o'quvchilarning so'z boyligini oshiradi va ularning nutq faolligini rag'batlantiradi.

- **Rolli o'yinlar:** Oddiy hayotiy vaziyatlarni sahnalashtirish orqali o'quvchilar muloqotda qatnashishga undaladi.

- **Jismoniy va emotsional harakatlar bilan qo'llab-quvvatlash:** Harakatlar orqali nutqni jonlantirish va bolalarning xotirasini mustahkamlash.

3. Individual yondashuv

Har bir bola o'ziga xos qobiliyat va ehtiyojlarga ega bo'lgani uchun pedagoglar individual yondashuvni qo'llashi zarur. Masalan:

- Qiyin tushunadigan bolalarga oddiy va ravon tushuntirish berish.
- Matn yoki hikoyalarni qismlarga bo'lib o'qish va har bir bo'limni alohida muhokama qilish.
- Bola qiyinchilik sezayotgan so'z yoki iboralarni ko'proq takrorlash.

4. Ijodiy usullarni qo'llash

Nutqni rivojlantirishda ijodiy yondashuvlar ham muhimdir. Masalan:

- **Rasmlardan hikoya tuzish:** Bolalarga suratlar berilib, undan hikoya qilish so'raladi. Bu tasavvur va nutq rivojiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

- **Jadvallar va diagrammalardan foydalanish:** Tushunchalarni vizual ko'rsatish orqali bolalarning nutqini faollashtirish mumkin.

5. Nutq madaniyatini o'stirishda o'qituvchi va ota-onaning hamkorligi

O'qituvchi va ota-onalar o'rtasidagi hamkorlik muhim ahamiyat kasb etadi. Ota-onalarga bolalar bilan ko'proq muloqot qilish, ularga kitob o'qib berish va ular bilan savol-javob qilish tavsiya etiladi. Shuningdek, o'qituvchilar ota-onalarga bolaning nutq rivoji bo'yicha tavsiyalar berishi zarur.

Aqli zaif o'quvchilarning nutq rivojlanishi sekinroq kechadi va ko'pincha ular so'z boyligining kamligi, grammatikaning buzilishi, talaffuzdagi qiyinchiliklar kabi muammolarga duch kelishadi. Ushbu bolalar bilan ishlashda alohida pedagogik yondashuv talab qilinadi:

- Nutqning rivojlanishi uchun maxsus mashg'ulotlarni yo'lga qo'yish.
- Nutq va fikrlashni birgalikda rivojlantirishga qaratilgan metodlarni qo'llash.

Didaktik metodlar o'quvchilarning o'zlashtirish darajasiga moslab tanlanishi kerak. Quyidagi metodlar samarali hisoblanadi:

- **Suratlar va narsalar bilan ishlash:** O'quvchilarga turli narsalarni ko'rsatib, ular haqidagi so'zlarni talaffuz qilishni o'rgatish.

- **Rolli o'yinlar:** Hayotiy vaziyatlarni sahnalashtirish orqali bolalarning muloqot ko'nikmalarini shakllantirish.

- **Matn va hikoyalar bilan ishlash:** Oddiy hikoyalarni qismlarga bo'lib o'qish va ularni tushuntirish.

Aqli zaif bolalarning ehtiyojlari har xil bo'lgani sababli, individual yondashuv muhim ahamiyat kasb etadi:

- Har bir bola uchun mos murakkablikdagi mashg'ulotlarni ishlab chiqish.
- Mashg'ulotlarni sekin va bolalarning tushunish tezligiga moslashtirish.
- O'quvchilarning qiziqishlari va kuchli tomonlariga e'tibor qaratish.

Nutqni rivojlantirishda ijodiy yondashuvlar bolalarning tasavvurini faollashtirish va qiziqishini oshirishga yordam beradi:

- **Rasmlar asosida hikoya tuzish:** Bolalarga suratlar berib, ulardan hikoyalar tuzdirish.

- **She'rlar va qo'shiqlar o'rgatish:** Bolalarning talaffuzini yaxshilash va so'z boyligini oshirishga xizmat qiladi.

- **Jismoniy mashg'ulotlar:** Harakatlar orqali tilni o'rgatish.

Pedagog va ota-onalar hamkorligi bolalarning rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Ota-onalar bolalar bilan ko'proq muloqot qilishlari va ular bilan birgalikda o'quv materiallarini takrorlashlari lozim. Shu bilan birga, pedagoglar ota-onalarni bolaning rivojlanish jarayonidan muntazam xabardor qilib borishlari kerak.

Zamonaviy texnologiyalarni qo'llash orqali bolalarning nutq rivojlanishini yanada samarali tashkil qilish mumkin. Masalan:

- **Interaktiv dasturlar:** Bolalarning qiziqishlarini oshiradi va so'zlashuv ko'nikmalarini rivojlantiradi.

- **Audio va video materiallar:** Tovushlarni to'g'ri talaffuz qilishni o'rgatadi.

Xulosa

Aqli zaif o'quvchilarda nutq madaniyatini rivojlantirish uzoq va izchil jarayon bo'lib, unda pedagogning tajribasi, ijodkorligi va individual yondashuvi muhim ahamiyat kasb etadi. Nutq rivoji nafaqat bolalarning bilim olish jarayonini osonlashtiradi, balki ularning ijtimoiy hayotga muvaffaqiyatli moslashuvini ta'minlaydi. Didaktik o'yinlar, ijodiy va texnologik metodlar yordamida bu jarayonni samarali tashkil etish mumkin. Ota-onalar va pedagoglar o'rtasidagi hamkorlik esa bu jarayonning ajralmas qismi hisoblanadi. Aqli zaif o'quvchilarda nutq madaniyatini rivojlantirish doimiy e'tibor va sabr-toqatni talab qiladigan jarayon bo'lib, unda pedagogik mahorat, ijodkorlik va psixologik yondashuv muhim ahamiyat kasb etadi. Bu jarayonni samarali tashkil etish orqali bolalarda muloqot qilish ko'nikmasini oshirish va ularning jamiyatga moslashuvini yaxshilashga erishish mumkin. Nutq madaniyati rivojlangan bola hayotda o'z o'rnini topa oladi va atrofdagilar bilan muvaffaqiyatli aloqada bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Azizxo'jayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar. Toshkent: Fan va texnologiya, 2010.
2. G'ofurov B. Nutq madaniyatini rivojlantirish usullari. Toshkent: Ma'naviyat, 2018.
3. Mahmudov Q. Aqli zaif bolalar ta'limi va tarbiyasi. Samarqand, 2015.
4. Zunnunov A. Bolalar psixologiyasi. Toshkent: O'zbekiston, 2013.
5. Interaktiv ta'lim metodlari. Toshkent: Innovatsion rivojlanish, 2020.